

СУЧАСНИЙ АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ АКТИВІЗАЦІЇ

Анотація. Розглянуто стан інноваційної діяльності в Україні, визначено основні чинники, що перешкоджають активізації інноваційної діяльності. Запропоновано рекомендації щодо першочергових заходів з активізації інноваційної діяльності в Україні.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інвестиційні ресурси, інвестиційне забезпечення, показники оцінювання, система моніторингу, фонд інноваційного розвитку підприємства.

Summary. Consisting of innovative activity is considered of Ukraine, certainly basic factors, that activations of innovative activity hinder Recommendations are offered in relation to near-term measures from activation of innovative activity in Ukraine.

Key words: innovations, innovative activity, investment resources, investment providing, evaluation indexes, monitoring system, innovative growth of enterprise fund.

Актуальність теми. Показники інноваційної діяльності, серед яких особливе місце займають показники інноваційної активності підприємств, стають головними критеріями у визначенні економічної міцності країни та її перспектив на світовому ринку. У свою чергу, інноваційна діяльність підприємств, створення та впровадження новітніх технологій допомагають з максимальною ефективністю використовувати ресурсний потенціал країни, відіграють ключову роль у формуванні ВВП, створенні робочих місць, покращенні екологічної ситуації тощо.

Таким чином, важливим фактором розвитку економіки України є активна інноваційна діяльність підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над дослідженням проблеми інноваційної діяльності працювали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Александрова, І. Алексєєв, О. Амоша, О. Волков, В. Геєць, А. Гриньов, М. Денисенко, С. Ілляшенко, С. Ільєнкова, А. Касич, С. Князь, В. Козик, Н. Краснокутська, О. Кузьмін, О. Лапко, П. Микитюк, Л. Михайлова, Й. Петрович, І. Скворцов, Ю. Стадницький, Б. Твісс, Л. Федулова, П. Харів, В. Хобта, М. Хучек, Н. Чухрай, Й. Шумпетер, Ю. Яковець, О. Ястремська та інші.

Метою статті є ґрунтовне всебічне аналізування сучасного стану інноваційної діяльності в Україні з метою розроблення рекомендацій щодо шляхів її активізації, які ґрунтуються на виявлених можливостях та перспективах.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід свідчить, що у найбільш економічно розвинутих країнах світу саме інновації є вирішальною умовою забезпечення стабільного довгострокового економічного розвитку. У Програмі економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [1] метою реформи в інноваційній сфе-

рі визначено активізацію інноваційних процесів, повноцінне використання потенціалу науки в процесі технологічної модернізації економіки. Індикаторами досягнення мети в період 2010–2014 рр. визначено збільшення частки інноваційно активних промислових підприємств з 10,7 % до 25 %, підвищення наукоємності ВВП з 0,95 % до 1,5 %. Активне вжиття антикризових заходів, спрямованих на стабілізацію макроекономічної ситуації, відновлення стабільності у фінансовій сфері дозволили у 2010 році досягти за деякими показниками докризового рівня, проте стан інноваційної діяльності залишається важким та потребує вжиття активних заходів стимулювання з боку держави.

Стан інноваційної діяльності в Україні характеризується:

— недостатніми обсягами реалізованої інноваційної продукції. Зменшення питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції стало наслідком дії низки системних зовнішніх та внутрішніх чинників, а також чинників, що сформувались в період глобальної фінансової кризи та продовжили свій негативний вплив у посткризовий період. Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції у 2010 році становила лише 3,8 %, обсяг імпорту високотехнологічної продукції перевищував обсяг її власного виробництва;

— низьким рівнем інноваційної активності промислових підприємств. За часткою підприємств, що займалися інноваціями, Україна значно поступається розвиненим країнам. Так, у 2010 році інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1462 підприємства, або 13,8 % загальної кількості промислових підприємств (у 2009 році — 1411, або 12,8 %), що свідчить про поступове поживлення інноваційної діяльності

© О. Л. Горяча, І. А. Сільченко, 2015

у посткризовий період, проте досягнути принаймні докризових показників не вдалось (у 2007 році — 14,2 %). Не формує підґрунтя для довгострокового сталого розвитку негативна динаміка кількості впроваджених маловідходних та нових технологічних процесів ресурсозбереження (у 2010 р. порівнянно з попереднім роком зменшення на 36,3 %);

— низьким рівнем підприємницької активності в інноваційній сфері малого та середнього бізнесу, який є найбільш масовою, динамічною та гнучкою формою організації підприємств, рушієм економічного зростання в найбільш економічно розвинутих країнах світу. На жаль, в Україні малий інноваційний бізнес не виконує цієї функції.

Інноваційна діяльність потребує значного вкладення фінансових ресурсів, що далеко не завжди є ефективним і приносить бажані економічні результати [2]. Здатність підприємств вести інноваційну діяльність, а також її обсяги можна оцінити, проаналізувавши дані про джерела її фінансування. Обсяги витрат на фінансування інноваційної діяльності в Україні наведено в табл. 1, динаміку структури джерел фінансування інноваційної діяльності за 2000–2014 рр. — на рис. 1.

Проаналізувавши динаміку та структуру джерел фінансування інноваційної діяльності за 2000–2014 рр., можна зробити такі висновки: у 2012 р. маємо скорочення витрат на інновації, незважаючи на поступове їхнє зростання впродовж

Таблиця 1

Витрати на фінансування інноваційної діяльності в Україні [3]

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інших джерел
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	799,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8

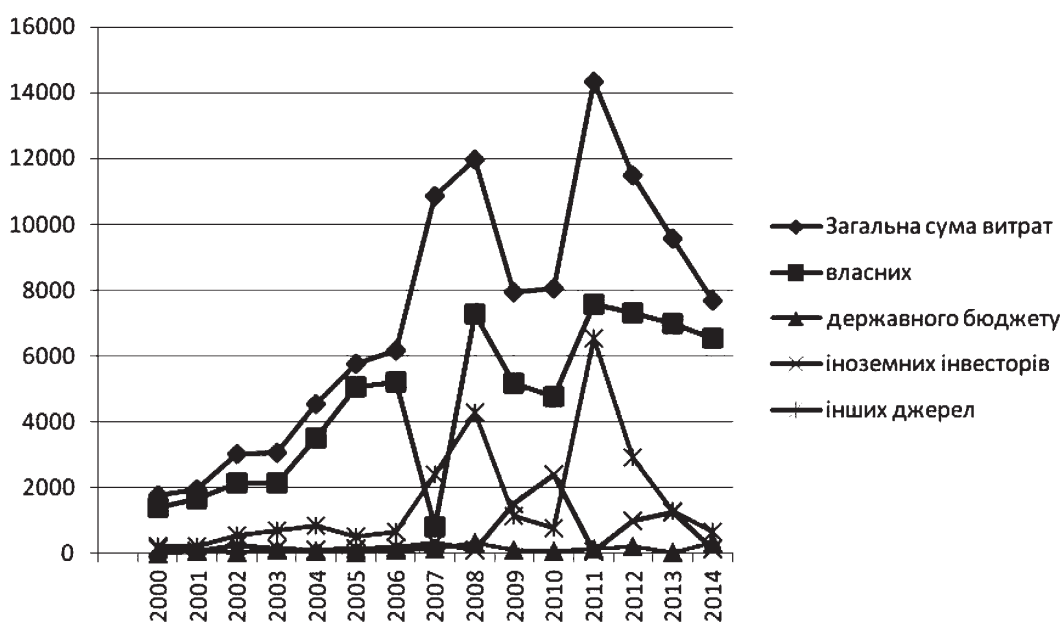

Рис. 1. Динаміка структури джерел фінансування інноваційної діяльності за 2000–2014 рр. [4]

2009–2011 рр, що свідчить про чергову кризу у фінансуванні інноваційної діяльності; основним джерелом фінансування інновацій упродовж 2000–2014 рр. були власні кошти підприємств; маємо суттєве скорочення фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів іноземних інвесторів на 88,9 %, що говорить про вплив іноземного капіталу з території України у цей період та не дає надію на позитивні зміни у майбутньому; державний бюджет забезпечує фінансування інноваційної діяльності на рівні 1–3 % від загальної суми витрат, що є свідченням незначної участі держави в інноваційній діяльності підприємств.

Огляд статистичних даних щодо джерел фінансування інноваційної діяльності показав, що лише незначна частка витрат на інноваційну діяльність покривається за рахунок коштів держбюджету. Проте держава має достатньо можливих шляхів фінансової підтримки інноваційної діяльності підприємств України, що детально розкриті у Законі України «Про інноваційну діяльність», який наголошує, що державна фінансова підтримка інноваційної діяльності підприємств України може бути надана шляхом повного або часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування пріоритетних інноваційних проектів, повної чи часткової компенсації відсотків, сплачуваних підприємствами, які займаються інноваційною діяльністю, комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів, надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів та за рахунок майнового страхування реалізації інноваційних проектів [5, ст. 17].

Відтак основною проблемою в інноваційній сфері залишається низька сприйнятливість підприємницького сектору до інновацій, що обмежує зростання продуктивності праці, зниження енергоємності виробництва, не створює підґрунтя для модернізації та структурної перебудови економіки, не забезпечує її якісного оновлення. Зміна динаміки економічного зростання без впровадження у промислове виробництво нових високих технологій веде до зростання енерго-, ресурсовитратності виробництва, зниження конкурентоспроможності економіки, перетворення України на аутсайдера світового економічного розвитку.

Основними причинами погіршення стану інноваційної сфери є:

1. Несформованість економічних стимулів щодо залучення інвестиційних ресурсів в інноваційні процеси. Попри збільшення у 2010 році порівняно з попереднім роком загального обсягу інноваційних витрат на 95,6 млн грн (у 2010 р. вони склали 8 млрд грн), досягнути обсягів фінансування хоча б докризових років не вдалось (2007 р. — 10,8 млрд грн), що зумовлено залишко-

вою дією наслідків глобальної світової кризи, побоюваннями інвесторів щодо порушення стабільності у фінансовій сфері, зумовлених посиленням ризиків, пов'язаних із настанням другої хвилі світової економічної кризи, а також відсутністю дієвих інституційних та фіскальних стимулів для підприємств фінансувати інноваційну діяльність. Так, у 2010 році понад 70 % інноваційно активних підприємств здійснювали нововведення за власні кошти, витрати підприємств на фінансування інновацій зменшилися порівняно з попереднім роком на 394,1 млн грн і становили 4775,2 млн грн (у 2007 році — 7999,6 млн грн). Кредитами в обсязі 626,1 млн грн скористалися лише 36 підприємств, обсяг фінансування інноваційної діяльності за рахунок кредитів зменшився у 2010 році порівняно з попереднім роком на 315,4 млн грн. Негативна динаміка обсягів фінансування інноваційної діяльності у 2010 році була притаманна і державному сектору. Так, обсяг коштів державного бюджету, спрямований на фінансування інновацій, зменшився на 40 млн грн і становив 87 млн грн. Якщо у 1999 році частка держави в структурі витрат на фінансування інноваційної діяльності становила 10,1 %, то у 2010 році — лише 1 %, що значно обмежує регулюючий та стимулюючий вплив держави на інноваційну діяльність.

2. Обмежений обсяг фінансування наукової діяльності з державного бюджету. Рівень витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт (ННТР) за рахунок держбюджету в Україні є одним із найнижчих порівняно з розвинутими країнами світу. У країнах ЄС значна увага приділяється фінансуванню інноваційних підприємств на ранніх стадіях. Так, навіть у кризовому 2009 році венчурні інвестиції, що вкладаються на ранній стадії реалізації інноваційного проекту, в ЄС-15 досягли 1,9 млрд євро, або 0,02 % від ВВП, у Німеччині — 436 млн євро, Великій Британії — 404 млн євро, Франції — 353 млн євро, Бельгії — 131 млн євро. У Німеччині кількість компаній венчурних інвесторів у 2009 році становила 659, у Великій Британії — 279, Франції — 247, Бельгії — 102. Перевага у венчурному фінансуванні надається компаніям, що реалізують технологічні інновації, захищені міжнародними патентами, оскільки це спрощує ведення міжнародної торгівлі об'єктами їх інтелектуальної власності та оцінку проекту.

У 2010 році витрати на ННТР в Україні зменшилися на 3,3 % і становили 3,7 млрд грн (0,34 % від ВВП). У кризовому 2009 році витрати державного бюджету на ННТР в Японії становили 0,77 % від ВВП, у країнах ЄС-27 — 0,74 % від ВВП. Зростання економіки України в поточному році також не супроводжується активізацією фінансування цієї сфери державою. За оцінкою експертів, в країнах ЄС бюджет невеликих програм складає близько 90 тис. євро, великих — від 2–3 млн євро,

в Україні навіть найбільш фінансовані державні цільові науково-технічні програми мають бюджет в межах 15–18 тис. євро (у 2007–2009 рр.) [6].

3. Недосконалість інституційно-правових механізмів для забезпечення формування ефективною системи органів публічного управління, яка б здійснювала регулюючий вплив на суб'єктів інноваційної діяльності, створювала стимули для інвестування в інновації. Незавершеність адміністративної реформи в Україні проявляється у розпорошенні та дублюванні функцій, особливо організаційних, між кількома центральними органами виконавчої влади, відсутності належного рівня координації дій між органами публічного управління, які опікуються інноваційною сферою, має місце неузгодженість дій структур національної інноваційної системи. Неузгодженість дій органів влади, наділених повноваженнями щодо вироблення політики в окремих сферах інноваційної діяльності, недовірність механізмів координації і вироблення спільних заходів щодо визначення основних засад формування і реалізації збалансованої державної політики з питань забезпечення розвитку національної інноваційної системи призводять до невизначеності у законодавстві в частині забезпечення формування в Україні НІС. Зокрема, відсутнім до цього часу є план заходів щодо реалізації Концепції розвитку національної інноваційної системи, гальмується процес визначення середньострокових пріоритетів інноваційного розвитку. Незважаючи на те, що статтею 5 чинного Закону «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» визначено, що з метою поетапного забезпечення реалізації стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на загальнодержавному, галузевому та регіональному рівнях формуються середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності, останні до цього часу залишаються невизначеними. Це призводить до неможливості вироблення тактичних дій органів публічної влади щодо реалізації інноваційної політики. До цього часу обмежені фінансові ресурси концентруються в середньонизькотехнологічних галузях: харчовій, металургійній промисловості, виробництві неметалевої мінеральної продукції.

4. Несформованість повною мірою інституційних умов для розвитку інноваційної інфраструктури (технопарків, технополісів, високотехнологічних інноваційних підприємств, венчурних фондів, центрів трансферу технологій та ін.). На сьогодні в Україні зареєстровано 16 технопарків, що реалізують 168 інноваційних проектів. Негативний вплив на діяльність технологічних парків мали скасування непрямої державної підтримки у виді податкових пільг для виконавців проектів, а також невиконання заходів Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інно-

ваційної інфраструктури» на 2009–2013 роки [7] у зв'язку з тим, що в Державному бюджеті України на 2010 рік фінансування програми не було передбачено.

Не сформовані умови для розвитку інституцій венчурного фінансування, які у більшості економічно розвинутих країн світу вважаються одним із найефективніших інструментів забезпечення процесів впровадження інновацій, залучення інвестицій в інноваційну сферу.

5. Недосконалість інституційного забезпечення трансферу технологій, невизначеність організаційно-правових засад функціонування кластерів, неналежний рівень організації інформаційного забезпечення, що перешкоджає розвитку науково-дослідної та технологічної кооперації в інноваційній сфері. Протягом 2006–2008 рр. близько 20 % усіх інноваційних підприємств співробітничали з іншими підприємствами та університетами, державними науково-дослідними інститутами тощо. У середньому в країнах ЄС-27 кожне третє інноваційне підприємство співпрацює з іншими підприємствами, університетами чи державними дослідними інститутами інших країн (в Данії — 56,8 %, на Кіпрі — 51,4 %, Бельгії — 48,8 %, Естонії — 48,6 %). Для 18,2 % вітчизняних інноваційних підприємств основними партнерами по інноваційній діяльності були вітчизняні підприємства та організації, для 5,9 % — європейські фірми, 4,0 % — підприємства та організації Росії, 2,1 % — інших країн СНД, 2,7 % — США, Індії і Китаю, 4,8 % — інших країн. [8]

З метою удосконалення фінансових механізмів стимулювання інноваційної діяльності необхідно:

— внести зміни до Податкового кодексу України, передбачивши зарахування на спеціальний рахунок інноваційних підприємств, що реалізують інноваційні проекти в межах технопарків, 50 % від податку на прибуток, що був одержаний від виконання інноваційних проектів, за умови використання його виключно на фінансування інноваційної та науково-технічної діяльності, розширення власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз;

— розробити комплекс інструментів державної підтримки інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, зокрема, створити окрему інституцію (наприклад фонд) підтримки інноваційних підприємств, що здійснює придбання активів до 50 % від вартості проекту шляхом відкритого конкурсу. Джерелом фінансового наповнення фонду може бути частина коштів, що надійшла від приватизації.

З метою формування інституційних умов для розвитку інноваційної інфраструктури необхідно відновити фінансування заходів, спрямованих на розвиток інноваційної інфраструктури, шляхом передбачення у Державному бюджеті України на фі-

нансування заходів Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2020 роки».

Висновки. На основі виконаного аналізування інноваційного розвитку підприємств можна рекомендувати такі заходи активізації інноваційної діяльності підприємств: підвищення рівня зацікавленості держави в інноваційному розвитку підприємств через збільшення обсягів фінансування їхньої інноваційної діяльності; співставлення результатів інноваційної діяльності та потреб економіки на певному часовому етапі; розвиток інноваційної інфраструктури; розроблення та впровадження інструментів державної підтримки інноваційної діяльності; підвищення конкурентоспроможності сектору наукових досліджень та розробок з метою інтеграції у світові тенденції в інноваційній сфері шляхом активізації співпраці українських та іноземних учасників інноваційної діяльності; удосконалення на державному рівні нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності з метою її стимулювання. У подальших дослідженнях доцільно більш детальну увагу зосередити на практичній реалізації запропонованих заходів щодо активізації інноваційної діяльності підприємств у розрізі форм та методів їхнього забезпечення.

Література

1. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава [Електронний ресурс] / Програма економічних реформ на 2010–2014 роки. — Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
2. Дорошенко І. О. Інноваційний розвиток України: передумови та перспективи [Електронний ресурс] / І. О. Дорошенко. — Режим доступу : www.pdaa.com.ua/np/pdf/46.pdf.
3. Статистичні дані України [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html.
4. Там само.
5. Закон України «Про інноваційну діяльність» станом на 4 лип. 2002 р. : офіц. вид. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40>.
6. Science, technology and innovation in Europe. — Luxembourg, 2011. — 164 p.
7. Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 роки : Постанова Кабінету міністрів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP080447.html.
8. Тонюк М. О. Інноваційна активність суб'єктів малого бізнесу [Електронний ресурс] / М. О. Тонюк / Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. — Режим доступу : <http://www.kneu.edu.ua/userfiles/Tonyuk.rtf.doc>.